सुभाषचंद्र बोस यांचा मृत्यू : एक न उलगडलेले कोडं

डॉ. प्रज्ञा कामडी
इतिहास विभाग प्रमुख
नगर परिषद शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड, जि. नागपूर

सारांश

भारतीय स्वातंत्रलढयात ज्या थोर विरांनी कशाचीही पर्वा न करता उडी घेतली आणि अगदी निकराने लढा देत भारताला स्वातंत्र करण्यात मोलाची भूमिका बजावली. त्या थोर वीरांमध्ये नेताजी बोस यांचे नाव आघाडीने घेतले जाते.नेताजी सुभाषचंद्र बोस म्हणजे भारत भूमीचा एक तळपता सुर्य होता.नेताजींनी केलेले कार्य आजही प्रत्येक तरूणाला प्रेरणा देणारा अन्यायाविरूद्ध हातात शस्त्र उठवायला लावणार अस्त्र आहे. देशाच्या स्वातंर्त्यासाठी आपल्या प्राणांची आहुती देणारे अनेक महापुरुष झाले आहेत. अशा महान व्यक्तिमत्त्वांपैकी एक म्हणजे सुभाषचंद्र बोस, महात्मा गांधींनी नेताजींना देशभक्तांचे राष्ट्रभक्त म्हटले सुभाषचंद्र बोस एक देशभक्त व क्रांतीवीर होते. भारताच्या स्वातंत्र लढयात नेताजींचे योगदान सृपहनीय होते.परंतु त्यांच्या मत्युचे रहस्य अजूनही गुलदस्त्यातच आहे. सत्य काहीही असो नेताजीसारख्या महान स्वातंत्र सेनानीच्या मृत्यूवर ही राजनिती होणे हे आपल्या देशाचे दुर्दैवच म्हणावे लागेल. प्रस्तुत शोध निबंधात सुभाषचंद्र बोस यांच्या अतिम जिवन प्रवासाचा अभ्यास आणि शोध घेण्यात आला आहे.

बिजसंज्ञा: नेताजी, सुभाषचंद्र बोस, आझाद हिंद सेना, सुभाषबाबू, अमर सेनानी

प्रस्तावना

सुभाषचंद्र बोस हे भारतातील प्रसिद्ध स्वातंत्र सैनिकांपैकी एक होते. ते तरुणांचे एक प्रभावशाली व्यक्तिमत्त्व होते आणि भारताच्या स्वातंत्र्याच्या लढ्यादरम्यान इंडियन नॅशनल आर्मी ची स्थापना आणि नेतृत्व करून त्यांनी नेताजी ही पदवी मिळवली. सुरुवातीला भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसशी जुळवून घेतले असले तरी विचारधारेतील फरकामुळे ते पक्षाबाहेर फेकले गेले. ब्रिटीशांना भारतातून हुसकावून लावण्यासाठी त्यांनी दुस—या महायुद्धात जर्मनीतील नाझी नेतृत्व आणि जपानमधील शाही सैन्याकडून मदत मागितली. १९४५ नंतर त्याच्या अचानक गायब झाल्यामुळे, त्याच्या अस्तित्वाच्या शक्यतांबद्दल विविध सिद्धांत उदयास आले.

आपल्या भारत देशाला ब्रिटीशांच्या गुलामगिरीतून मुक्त करण्यासाठी असंख्य देशभक्तांनी जाणूनबुजून आपल्या सर्वस्वाचा त्याग केला आणि आयुष्यभर अनेक असह्य यातना, यातना, यातना सहन केल्या. देशात असंख्य शूर देशभक्तांनी बलिदान केले. ज्यांचा अथक संघर्ष, असीम बलिदान, अविचल निश्चय आणि अतुलनीय शौर्यामुळे स्वातंत्र्याचा सूर्योदय शक्य झाला. नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांचे नाव इतिहासाच्या पानांवर सुवर्णाक्षरांनी कोरलेले असे महान पराक्रमी, सच्चे देशभक्त आणि स्वातंत्र लढ्यतील अमर सेनानी.

प्रारंभिक जीवन

नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांचा जन्म २३ जानेवारी १८९७ रोजी कटक, ओरिसा येथील एका संपन्न बंगाली कुटुंबात झाला. बोस यांच्या वडिलांचे नाव 'जानकीनाथ बोस' आणि आईचे नाव 'प्रभाती' होते. जानकीनाथ बोस हे कटक शहरातील प्रसिद्ध वकील होते. प्रभावती आणि जानकीनाथ बोस यांना एकूण १४ मुले होती, त्यापैकी ६ मुली आणि ८ मुले होती. सुभाषचंद्र हे त्यांचे नववे अपत्य आणि पाचवे पुत्र होते. त्यांच्या सर्व भावांपैकी सुभाषला शरदचंद्राची सर्वाधिक ओढ होती. नेताजींनी सुरुवातीचे शिक्षण कटक येथील रेवेनशॉ कॉलेजिएट स्कूलमध्ये केले. त्यानंतर त्यांचे शिक्षण कलकत्ता येथील प्रेसिडेन्सी कॉलेज आणि स्कॉटिश चर्च कॉलेजमध्ये झाले आणि नंतर त्यांच्या पालकांनी बोस यांना भारतीय नागरी सेवेची तयारी करण्यासाठी इंग्लंडमधील केंब्रिज

विद्यापीठात पाठवले. ब्रिटीश राजवटीत भारतीयांना नागरी सेवेत जाणे खूप अवघड होते. परंतु त्यांनी नागरी सेवा परीक्षेत चौथा क्रमांक मिळवला. बर्लिनमधील वास्तव्यादरम्यान, ते ऑस्ट्रियन वंशाच्या एमिली शेंकेलला भेटले आणि त्याच्या प्रेमात पडले. बोस आणि एमिली यांनी १९४२ मध्ये एका गुप्त हिंदू समारंभात लग्न केले आणि एमिलीने १९४२ मध्ये मुलगी अनिताला जन्म दिला. आपल्या मुलीच्या जन्मानंतर, बोस यांनी १९४३ मध्ये भारतात परतण्यासाठी जर्मनी सोडले.

राजकीय प्रवास

१९२१ मध्ये भारतातील वाढत्या राजकीय घडामोडींची बातमी मिळाल्यानंतर बोस यांनी आपली उमेदवारी मागे घेतली आणि लवकरच भारतात परतले. नागरी सेवा सोडल्यानंतर ते भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसमध्ये सामील झाले. सुभाषचंद्र बोस हे महात्मा गांधींच्या अहिंसेच्या विचारांशी सहमत नव्हते. खरे तर महात्मा गांधी उदारमतवादी पक्षाचे नेतृत्व करत असत. तर सुभाषचंद्र बोस हे क्रांतिकारी पक्षाचे होते. महात्मा गांधी आणि सुभाषचंद्र बोस यांची विचारसरणी वेगळी होती पण महात्मा गांधी आणि त्यांचे ध्येय एकच होते ते म्हणजे देशाचे स्वातंत्र. हे त्यांना चांगलेच माहीत होते. सर्वप्रथम नेताजींनी गांधीजींना राष्ट्रपिता म्हणून संबोधित केले होते.

१९३८ मध्ये भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या अध्यक्षपदी निवड झाल्यानंतर त्यांनी राष्ट्रीय नियोजन आयोगाची स्थापना केली. हे धोरण गांधीवादी आर्थिक विचारांशी सुसंगत नव्हते. १९३९ मध्ये, बोस पुन्हा गांधीवादी प्रतिस्पर्ध्याचा पराभव करून विजयी झाले. गांधींनी हा पराभव म्हणून घेतला. त्यांच्या निवडीबद्दल गांधी म्हणाले की, बोस यांचा विजय हा माझा पराभव आहे . गांधीजींच्या विरोधामुळे या 'बंडखोर अध्यक्षा'ला राजीनामा देण्याची गरज भासू लागली. गांधींचा सततचा विरोध पाहून त्यांनी स्वत: काँग्रेस सोडली.

देशाच्या स्वातंर्त्यासाठी आपल्या प्राणांची आहुती देणारे अनेक महापुरुष झाले आहेत. अशा महान व्यक्तिमत्त्वांपैकी एक म्हणजे सुभाषचंद्र बोस, महात्मा गांधींनी नेताजींना देशभक्तांचे राष्ट्रभक्त म्हटले. विवेकानंदांना आपला आदर्श मानणारे सुभाषचंद्र बोस भारतात आले तेव्हा त्यांनी रवींद्रनाथ टागोर यांच्या सांगण्यावरून गांधीजींची पहिली भेट घेतली. २० जुलै १९२१ रोजी मुंबईत गांधीजींशी पहिली भेट झाली. गांधीजींच्या सल्ल्याने सुभाषबाबू यांनी कोलकात्यात दासबाबूंसोबत स्वातंत्र्यासाठी प्रयत्न सुरू केले. दासबाबू कोलकात्याचे महापौर असताना त्यांनी सुभाषचंद्र बोस यांना पालिकेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी केले. सुभाषबाबूंनी आपल्या कार्यकाळात कोलकात्यातील रस्त्यांचे इंग्रजी नाव बदलून भारतीय नाव ठेवले. उच्चभ्रु कुटुंबातील असूनही ऐहिक संपत्ती, वैभव किंवा पदाकडे त्यांचा कल नव्हता. मित्र त्याला संन्यासी म्हणायचे. सुभाषचंद्र बोस यांना त्यांच्या घरी अभ्यासासाठी पाठवले होते. या आशेने सुभाष आय. सी. एस . उच्च परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यावर ते मोठी सरकारी नोकरी करून घराण्याची समृद्धी आणि कीर्ती जपत असत, पण ज्या वेळी ते विलायतमध्ये होते, त्याच वेळी गांधीजींनी ब्रिटिशांच्या अन्यायकारक नियमांविरुद्ध सत्याग्रहाचा लढा पुकारला होता. सरकारशी असहकार करून चालणे अवघड करणे हे या संघर्षाचे आवाहन होते.

गांधीजींच्या प्रभावाने सुभाष यांनी आपली प्रतिष्ठित नोकरी सोडली आणि असहकार चळवळीत सामील झाले. आय . सी. एस . परीक्षा उत्तीर्ण होऊनही सरकारी नोकरी सोडणारे सुभाषचंद्र बोस हे पहिले व्यक्ती होते. अनेक स्नेही मित्रांनी आणि स्वत: ब्रिटीश सरकारच्या भारतमंत्र्याने त्यांना असे न करण्यासाठी खूप समजावून सांगितले, परंतु जिल्हाधिकारी आणि आयुक्त होण्याऐवजी, सुभाषचंद्र बोस यांना मातृभूमीचे सेवक बनणे चांगले वाटले.

बंगालचे सर्वोत्तम नेते चित्तरंजन दास यांनी गांधीजींच्या हाकेवर आपल्या मातृभूमीसाठी लाखो बॅरिस्टर्सचे बलिदान दिले होते. सुभाषबाबूंचा त्याग ऐकून त्यांना खूप आनंद झाला. चित्तरंजन दास देशबंधू यांच्या बलिदानाचा सुभाष यांच्यावरही खूप प्रभाव होता. सुभाषबाबू देशबंधूंना आपले राजकीय गुरू मानत होते आणि त्यांच्याबद्दल त्यांना खूप

आदर आणि आदर होता. सुभाषचंद्र बोस यांच्या तेजस्वी भाषणाने हजारो विद्यार्थी, वकील, सरकारी नोकर गांधीजींच्या आंदोलनात सामील झाले. सुभाषबाबूंच्या वेगवान प्रवाहाच्या भीतीने इंग्रज सरकारने चित्तरंजन दास आणि सुभाष यांना तुरुंगवासाची शिक्षा दिली. सुभाष भारतमातेच्या स्वातंत्र्या सोबतच अनेक सामाजिक कार्यातही रमले होते. बंगालच्या भीषण पुराने वेढलेल्या लोकांसाठी ते स्वत: अन्न, कपडे इत्यादींची व्यवस्था सुरक्षित ठिकाणी करत असत. त्याची मेहनत पाहून सरकारी अधिकारीही कौतुक केल्याशिवाय राहू शकले नाहीत. समाजसेवेचे कार्य नित्यनेमाने सुरू राहिल्याने त्यांनी 'युवा—दला'ची स्थापना केली होती. काही काळानंतर युवक पक्षाने शेतक—यांच्या हिताचे काम सुरू केले, ज्यांचे ध्येय शेतक—यांना त्यांचे हक्क मिळवून देणे हे होते.

सुभाषबाबूंचा मृत्यू एक रहस्य

१८ ऑगष्ट १९४५ नंतर सुभाषचंद्र बोस यांचे जीवन आणि मृत्यु आजपर्यंत एक रहस्य बनलेले आहे.१८ ऑगष्ट ला जपानी विमान दुर्घटनाग्रस्त झाले होते.हा अपघात तायवान फार्मोसा मध्ये झाला.काहींच्या मते या अपघातात नेताजींचा मत्यू झालाच नाही. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर सरकारने चौकशीकरिता तीन वेळा आयोग गठित केले. यापेकी दोन आयोगाने विमान अपघातातच नेताजींचा मत्यू झाला असे जाहीर केले.तर एका आयोगाने विमान अपघातात नेताजींचा मत्यू झालाच नाही असे जाहीर केले.भारत सरकारने या आयोगाचा रिपोर्ट फेटाळून लावला.

सुभाषचंद्र बोस एक देशभक्त व क्रांतीवीर होते.भारताच्या स्वातंत्र लढयात नेताजींचे योगदान सृपहनीय होते.परंतु त्यांच्या मत्युचे रहस्य अजूनही गुलदस्त्यातच आहे.१८ ऑगष्ट हा त्यांचा शहीद दिवस म्हणून साजरा करतात.परंतु भारतातील त्यांचे नातेवाईक हे मानण्यास नकार देतात.

१६ ऑगष्ट १९४५ मध्ये नेताजींनी सिंगापूर वरून बॅकांक साठी प्रस्थान केले.दुसरे महायुध्द समाप्त झाले होते.जपानने आत्मसमर्पण करून तीन दिवस उलटले होते.१८ ऑगष्ट ला सुभाषबागूचे विमान इंधन भरण्यासाठी ताइपे हवाई अड्डयावर थांबले होते. इंधन भरल्यावर उडान करताच एक जोराचा धमाका ऐकायला मिळाला.नेताजी सोबत असलेल्या कर्नल हबीब रहमान यांना वाटले की शशत्रुने तोफांचा मारा विमानाला केला की काय . काही वेळानंतर कळले की विमानाच्या इंजिनाचा एक प्रोपेलर तूटून पडलेले आहे. विमान जमिनीवर येउन कोसळले.हबीब यांच्या डोळयासमोर अंधार पसरला. जेव्हा हबीब यांना होश आला तेव्हा त्यांनी पाहले की विमानाच्या मागच्या बाजूकडील बाहेर निघण्याचा मार्ग पुर्णपणे सामानाने भरून रस्ता बंद झाला आहे. व समोरच्या भागाला पुर्णपणे आग लागली आहे. हबीब यांच्या म्हणण्यानुसार जेव्हा त्यांनी नेताजींना बघीतले.तेव्हा त्यांची खाकी वर्दी पूर्णपणे पेटोलने भरलेली होती.जेव्हा समोरच्या दरवाजातून त्यांनी निघण्याचा प्रयत्न केला तेव्हा ते आगीने वेढलेले होते.आग विझविण्याच्या प्रयत्नात हबीब यांचे हात पुर्णपणे भाजले गेले.हबीब व नेताजी यांना दवाखान्यात नेण्यात आले.पुढील सहा तास नेताजी कधी शुध्दीवर येई. तर कधी बेहोशीमध्ये असत. अशाही अवस्थेत त्यांनी हबीब यांना सांगितले की त्यांचा अंत जवळ आला आहे. भारतात जाउन तेथील लोकांना सांगा की स्वातंत्र्या ची लढाई सुरूच ठेवा. व त्याच रात्री नवू वाजता नेताजींनी अंतिम श्वास घेतला.२० ऑगष्ट १९४५ ला नेताजींचा अंतिम संस्कार केला गेला. अंतिम संस्कारानंतर २५ दिवसांनी हबीब बुरहान नेताजींची अस्थी घेउन जपान पोहचले.सुभाषबाबूंसोबत विमानात सवार असलेले हबीब रहमान ने पाकिस्तान आल्यावर शहनवाज समिती समोर गवाही देतांना स्पष्ट केले की याच विमान दुर्घटना मध्ये नेताजींचा मत्यू झाला.व त्यांच्या समोरच नेताजींचा अंतिम संस्कार केला गेला.परंतू भारतातील बहूतांशी जनसमुदायाचे मानने आहे की या विमान अपघातात नेताजी जिवंत वाचले. व तेथून ते रूसला गेले.

भारतीय जनता पार्टीचे सुब्रम्हण्यम स्वामींचा दावा आहे की विमान दुघर्टनाच्या वेळी ताइवान जपानच्या ताब्यात होते. त्यानंतर त्यावर अमेरिकेचा कब्जा निर्माण झाला. ताईवान आणि अमेरिका या दोन्ही देशाजवळ कोणताच रेकॉर्ड नाही की कोणती

विमान दुघर्टना झाली होती. इ.स. १९९१ च्या सोवियत विघटनानंतर एका सोविएत स्कॉलरने त्यांना सांगितले की नेताजी ताइवान गेलेच नाही. ते सायगाववरून सरळ मांचूरिया आले. जिथे त्यांना अटक झाली.नंतर स्टॅलिनने त्यांना साइगेरियाच्या यकुत्सक तुरूंगात पाठविले. तिथेच त्यांचा इ.स. १९५३ मध्ये मत्यू झाला.

नेहरूंचे स्टेनाग्राफर श्याम लाल जैनने शहनवाज जांच समिती समोर स्पष्ट करतात की १९४६मध्ये त्यांना नेहरूंचा एक संदेश मिळाला ते आसफअली च्या दरियागंज येथील निवासस्थानी तातडीने यावे. जैन यांच्या म्हणण्यानुसार ब्रिटिश प्रधानमंत्री ॲटलीसाठी एक पत्र डिटेक्ट केले.ज्यात म्हटले गेले स्टॅलिन कडून संदेश मिळाला आहे की सुभाषचंद्र बोस जीवंत असून त्यांच्या ताब्यात आहे.स्वामी यांच्या म्हणण्यानंसार स्टॅलिन बोस यांच्यावर यासाठी नाराज होते की दुसरे महायुद्ध दरम्यान नेताजींनी रशियाचा कटटर शत्रु हिटलरशी हातमिळवणी केली.स्वामींच्या म्हणण्यानुसार बीबीसीला दिलेल्या मुलाखतीत सांगितले की दुसरे पुरावे त्यांना तेव्हा मिळाले जेव्हा ते चंद्रशेखर यांच्या मंत्रिमंडळात ते मंत्री झाले.जपान वरून आलेल्या पत्रानुसार विनंती करण्यात आली की रिंकोजी मंदिरात सुभाषबोस यांची अस्थी ठेवण्यात आली आहे.त्या घेउन जावे. परंतु या अटीवर की त्या अस्थींची डीएनए टेस्ट करण्यात येउ नये.

सुभाषबाबूंच्या मत्यूवर 'इंडियाज बिगेस्ट कवर अप' नावाचे पुस्त्क लिहणारे अनुज धर म्हणतात की त्यांनी प्रधानमंत्री कार्यालियातून काही दस्तऐवज उपलब्ध करून देण्याची मागणी केली होती. परंतु प्रधानमंत्री कार्यालयातून ही मागणी हे कारण देवून फेटाळण्यात आली की यामुळे विदेशी संबधावर प्रतिकूल परिणाम होतील.नेताजींचे पणतू ज्यांनी हिज मैजेस्टीज अपोनेट नावाचे पुस्तक लिहले त्यांनाही विदेशी संबधाचे दिलेले कारण मान्य नाही.जपानची एक संस्था २३ ऑगष्ट १९४५ ला जाहीर करते की नेताजींचे विमान तायवान मध्ये दुघर्टनाग्रस्त झाले. ज्यात नेताजींचा मत्यू झाला.परंतू यानंतर काही दिवसातच जपान सरकारने काही दिवसातच असे जाहीर केले की तायवान मध्ये असा कोणताही अपघात झाला नाही.त्यामूळे नेताजींच्या मत्यूचे रहस्य अजूनही खुललेले नाही. काहींच्या मते रशियाच्या सैनिकांनी त्यांना अटक केली. व तिथेच त्यांनी अंतिम श्वास घेतला.

भारतीय स्वातंत्रलढयात ज्या थोर विरांनी कशाचीही पर्वा न करता उडी घेतली आणि अगदी निकराने लढा देत भारताला स्वातंत्र करण्यात मोलाची भूमिका बजावली. त्या थोर वीरांमध्ये नेताजी बोस यांचे नाव आघाडीने घेतले जाते. नेताजी सुभाषचंद्र बोस म्हणजे भारत भूमीचा एक तळपता सुर्य होता.नेताजींनी केलेले कार्य आजही प्रत्येक तरूणाला प्रेरणा देणारा अन्यायाविरूद्व हातात शस्त्र उठवायला लावणार अस्त्र आहे. म्हणूनच इंग्रजांनी देखील नेताजींची धास्ती घेतली होती.परंतु अशा देशभक्ताचा म्हणजेच नेताजींचा मत्यू हे आजवर न उलगडलेले कोडे आहे. इ.स. १९९२ साली नेताजींना मरणोत्तर भारतरत्न प्रदान करण्यात आले.परंतू त्यांच्या मृत्यूचा कुठलाही पुरावा उपलब्ध नसल्याले त्यांना मरणोत्तर भारतरत्न पुरस्कार देणे अवैध आहे. असा युक्तिवाद करत हा पुरस्कार काढून घेण्यात आला. भारतरत्न पुरस्काराच्या इतिहासातील ही पहिलीच वेळ होती.

अलिकडच्याा काळातील दोन घटना नेताजींच्या मृत्यूबाबत नव्याने चौकशीची गरज प्रतिपादन करतात.एक म्हणजे २०१५ मध्ये पश्चिम बंगाल सरकारने नेताजी आणि त्यांच्या कुटूंबाशी संबधित फाईलचा एकसंच राज्य अभिलेखातून जाहीर केला. दुसरे जानेवारी २०१६ मध्ये नेताजी च्या फाईल्स केंद्रिय मंत्रालयांनी नाकारल्या. स्वातंत्र्यानतर अनेक वर्षे नेताजी भारतात गुमनामी बाबा म्हणून वास्तव्य करीत होते.असे सत्य अमेरिकन हस्तलेखन तज्ञ कार्ल बेगाट यांनी मांडले. नेताजी आणि गूमनामी बाबा यांनी लिहलेल्या पत्रांचा अभ्यास विश्लेषण केल्यानंतर त्यांनी हा निष्कर्ष मांडला आहे. २०१७ मध्ये सयांक सेन नावाच्या व्यक्तीने गुमनामी बाबांविषयी माहितीचा अधिकार अर्ज दाखल केला.१८ऑगष्ट १९४५ नंतर सरकारला नेताजींच्या ठावठिकाणांची माहिती होती का असे अर्जात नमूद होते.सरकारने विविध आयोगांच्या अहवालांचा विचार करून १९४५ मध्ये

नेताजींचा मत्यू विमान दुर्घटनेत झाला असा निष्कर्ष काढला.गूमनामी बाबा हे नेताजी होते की नाही हे तपासून पाहण्यासाठी न्या. विष्णू सहाय आयोग नेमण्यात आला.या आयोगाच्या अहवालात दोघांमधील समानतेकडे लक्ष वेधतांना नेताजीप्रमाणेच बाबा इंग्रजी, बंगाली, हिंदी अस्खलित जाणत होते. उत्तर प्रदेशातील फैजाबाद श्शहरात राहणा—या आणि १६ सप्टेंबर १९४५ रोजी मत्यू पावलेल्या गुमनामी बाबांच्या तीन दातांची डीएनए चाचणी घेण्यात आली.या चाचणीचा परिणामही अनिर्णायक राहला.

१८ ऑगष्ट १९४५ रोजी नेताजी विमानातून मांचुरिया जाताना बेपत्ता झाले.ज्या स्वातंत्र्यासाठी नेताजींनी संपूर्ण आयुष्य खर्ची घातले ते स्वप्न त्यांच्या मत्यूनंतर दोन वर्षांनी साकार झाले.परंतु उघडया डोळयांनी देशबांधवांच हास्य बघण्याच सौभाग्य त्यांना प्राप्त झाले नाही.अपघातानंतर अकरा वर्षांनी १९५६ मध्ये तीन सदसयांची शहानवाज कमिटी बनविली गेली.या कमिटीने अहवालात नेताजी हे विमान अपघातात मरण पावले असे सांगितले तरी जनमत मानण्यास तयार नाही. १९७० मध्ये इंदिरा गांधीच्या सरकारने पंजाब हायकोर्टाच्या माजी चीफ जस्टीस जी. डी. खोसला यांना हे प्रकरण सोडविण्याची जबाबदारी दिली. खोसला समितीने सुद्धा शाहनवाज कमिटीच्या निष्कर्षाची पुष्टी केली. इ.स. १९९९ मधील मुखर्जी कमिशनने सुद्धा नेताजी तायवान विमानतळावर अपघातामध्ये मृत पावल्याच्या गोष्टीला दुजोरा दिला होता.अनूज धर यांना २००६ मध्ये प्रधानमंत्री कार्यालयामध्ये असलेल्या नेताजींच्या मत्यूशी निगडित फाईल्स संवेदनशील असल्याचे कारण सांगून देण्यास नकार दिला. हे सत्य दडपण्याचाच एक प्रकार नाही काय.

निष्कर्ष

सुभाषबाबूंच्या मत्यूबाबत सर्वात महत्वाचे महणजे नेताजी विमान अपघातात मत्यूमुखी पडले नाहीत हे ग्राहय धरले तर ते विमान अपघातानंतर कुठे वास्त्व्यास होते.नेताजींच्या विमान अपघात घटना असत्य मानणा—या लोकांचा तर्क आहे की भारत सरकार आणि ब्रिटन सरकार एक गुप्त समझौता होउन त्यानुसार स्वातंत्र प्राप्तीनंतर नेताजींना इंग्रज सरकारच्या हवाली करण्यात येईल. परंतू याला कोणताही पुरावा उपलब्ध नाही.तर काहींच्या मते स्वातंत्र्यानंतर नेताजी उत्तर प्रदेशातील फैजाबाद जिल्हयात रामभवन मध्ये वास्तवयास होते. याठिकाणी ते गूमनामी बाबा म्हणून प्रसिद्व होते. गूमनामी बाबांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या खोलीत सापडलेले नेताजींच्या परिवारातील सदस्यांची फोटो, आझाद हिंद फौजेची वर्दी,जर्मन बंगाली इंग्रजी पुस्तके इ. पाहता गुमनामी पाहता नेताजीच असावे. कारण नेताजींशी संबधित या सर्व वस्तु बाबा कशासाठी ठेवणार. कोण्या सामान्य व्यक्तीकडे या सर्व वस्तु कशा येणार? गूमनामी बाबांना अनेक लोक गुप्त रूपाने भेटत होते.हे लोक आझाद हिंद सेनेचे सैनिक,अधिकारी होते. असा दावा खुद्य भेटलेल्या अधिका—यांनी केला आहे.ज्या सुभाषबाबूंनी आझाद हिंद फौज गठित करून इंग्रजांना सळो की पळो करून सोडले. भारतीयांना इंग्रजविरोधात लढण्याची जिद्य जोश निर्माण केला ते सुभाषबाबू एवढे कायर कसे होउ शकतात की स्वातंत्र्यानंतर ही आपल्याच देशात गुप्त रूपाने रहावे लागेल.काहींच्या मते नेहरूंना नेताजीपासून धोका वाटत होता.जर नेताजी भारतात आले तर आपल्याला अडथळा होइल याच भूमिकेतून स्टॅलिनद्वारे नेताजींना रशियामध्ये फासावर लटकविण्यात आले. असाही मतप्रवाह आहे. सत्य काहीही असो नेताजीसारख्या महान स्वातंत्र सेनानीच्या मृत्यूवर ही राजनिती होणे हे आपल्या देशाचे दुर्दैवच म्हणावे लागेल.

संदर्भ

१ नगरकर वसंत (१९८१) भारतीय स्वातंत्रसंग्राम, पुणे

२ मदनलाल वर्मा (२००६) स्वातंत्र चळवळीच्या क्रांतिकारी साहित्याचा इतिहास, नवी दिल्ली प्रवीण प्रकाशन.

३. नेताजी (नयनरम्य चरित्र) , सिसिर कुमार बोस, नेताजी रिसर्च ब्युरो, कोलकाता

४. नेताजी , खंड – २, प्रकाशन विभाग, भारत सरकार, नवी दिल्ली, दुसरी आवृत्ती – १९९७,
५. नेताजी खंड – १, प्रकाशन विभाग, भारत सरकार, नवी दिल्ली, दुसरी आवृत्ती – २००९,
६. वाळिंबे, वि. स. (१९६८) गरूड झेप, पुणे
७. http://ignited.in access on 14/11/2021
8. http://hi.m.wikipedia.org/wiki access on 14/11/2021